

УДК 159.9.316.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.24.12>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ

Катерина Мілютіна

*Академія праці, соціальних відносин і туризму,
вул. Кільцева дорога, 3-А, м. Київ, Україна, 03187
e-mail: katerinamilutina1963@gmail.com*

Людмила Бегеза

*Академія праці, соціальних відносин і туризму,
вул. Кільцева дорога, 3-А, м. Київ, Україна, 03187
e-mail: l_begeza@ukr.net*

Оксана Георгадзе

*Київській військовій ліцей імені Івана Богуну,
бульвар Лесі Українки, 25, м. Київ, Україна, 01137
e-mail: oksana.georgadze80@gmail.com*

У статті визначено, що у формуванні особистості актуальності набуває становлення самосвідомості, що зумовлена певними факторами, які необхідно враховувати в організації навчально-виховного та розвивального середовища дитини. Самосвідомість юнаків формується у процесі постійної взаємодії між внутрішніми психічними процесами та соціально-контекстуальними впливами, що обумовлюють розвиток когнітивних структур «Я», емоційного ставлення до себе, соціального саморозуміння та саморегуляції поведінки.

Основними чинниками формування самосвідомості майбутніх військовослужбовців є: військово-професійна мотивація, цінності та установки, інтеріоризація військових норм, вплив виховного середовища (викладачі, офіцери, бойові приклади), участь у груповій діяльності, здатність до рефлексії та самокритичності.

Для емпіричного вивчення психологічних особливостей самосвідомості майбутніх військових застосовано: методика «Соціо-емоційна компетентність» (А. Шашенкова, 2023), методика «Шкала самооцінки Розенберга (RSES)», методика «Короткий п'ятифакторний опитувальник майндфулнес (ПОМ-15)»; анкетування [6; 13].

Встановлено, що підвищення загального рівня СЕК є результатом поступового засвоєння норм військово-професійного навчання і виховання, розширення соціальних ролей, посилення відповідальності. Переважна більшість ліцеїстів першого року навчання мають стійку позитивну самооцінку, яка є добрим прогностичним чинником для подальшої особистісної зрілості. Наявність у ліцеїстів низької самооцінки потребує психологічної підтримки. Результати дослідження демонструють тенденцію до підвищення самооцінки з роками навчання. Рівні самооцінки ліцеїстів 10 і 11 класів практично не відрізняються за результатами статистики, що свідчить про стабільність образу «Я» протягом двох років навчання у військовому ліцеї. Наявність середнього рівня самооцінки в групах демонструє адекватне самосприйняття, впевненість і здорове почуття власної цінності.

Застосування кореляційного аналізу дозволило визначити статистично значущий позитивний зв'язок між рівнем самооцінки та рівнем соціо-емоційної компетентності в загальній вибірці ліцеїстів та у ліцеїстів першого року навчання, що підкреслює важливість підтримки позитивного самосприйняття для розвитку емоційної зрілості. Водночас, прямого кореляційного зв'язку між

сформованістю образу «Я» та рівнем самооцінки або СЕК виявлено не було, що вказує на автономність розвитку Я-концепції в специфічних умовах освітнього середовища з військово-професійним напрямом навчання і виховання.

Ключові слова: особистість, соціальна адаптація, самосвідомість, соціо-емоційна компетентність, самооцінка, самокерування, саморефлексія, майбутні військові, військовослужбовці.

Постановка проблеми. Психологічна підготовка майбутніх військових, зокрема ліцеїстів, які лише формують професійну ідентичність, виходить за межі суто військової підготовки і стає предметом глибокого наукового аналізу. Саме у віці 15–17 років відбувається інтенсивне становлення самосвідомості, що охоплює процеси самопізнання, самооцінки, самоставлення та саморегуляції. У майбутніх військових ці процеси тісно пов'язані з такими компонентами, як почуття обов'язку, відповідальність за власні дії, патріотизм, готовність до служіння та усвідомлення власного місця у боротьбі за свободу держави [7].

Мета дослідження. Виявити особливості самосвідомості ліцеїстів 16–17 років – майбутніх військових, визначити рівень її сформованості, проаналізувати взаємозв'язки з самооцінкою, здійснити порівняльний аналіз показників самосвідомості між ліцеїстами першого та другого року навчання з метою виявлення динаміки її розвитку в умовах військово-професійного освітнього середовища.

Аналіз попередніх досліджень. На етапі трансформацій та змін суспільства особливого значення набуває проблематика виховання, навчання та розвитку особистості, здатної до самореалізації, прийняття рішень, та самоздійснення. Провідне місце у формуванні особистості посідає становлення її самосвідомості, що зумовлена певними факторами. Сучасне освітнє середовище у своїй діяльності спирається на здобутки провідних представників психологічної науки, які досліджували закономірності фізичного, психічного та особистісного розвитку дитини. Їхні праці стали науковою основою для розуміння дитини як суб'єкта, здатного до творчої активності, самопізнання, відповідального ставлення до себе, інших і навколишнього світу, що підкреслюється у роботах І. М. Гресько [6] та Л. М. Журавльової [13].

Аналізуючи чинники, що впливають на становлення самосвідомості особистості, ми спираємося на фундаментальне положення психологічної науки про біосоціальну природу людини, що передбачає взаємодію як внутрішніх, так і зовнішніх детермінант розвитку.

До внутрішніх чинників належать ті, що зумовлені біологічними характеристиками організму та проявляються у функціонуванні психічної діяльності – це, зокрема, психофізіологічні особливості, тип нервової системи, емоційно-вольові процеси. У цьому контексті доцільно розрізнити два взаємопов'язані вектори: функціональне забезпечення психічних явищ (сприймання, пам'яті, мислення, мовлення тощо); внутрішню активність особистості, спрямовану на усвідомлення, рефлексію та самопізнання. До зовнішніх чинників відносяться умови соціального буття людини, зокрема вплив мікро- та макросоціального середовища, яке визначає контекст особистісного розвитку, систему міжособистісних взаємодій, виховання, освіти, культурні та ціннісні орієнтири [12].

Самосвідомість юнаків формується у процесі постійної взаємодії між внутрішніми психічними процесами та соціально-контекстуальними впливами, що обумовлюють розвиток когнітивних структур «Я», емоційного ставлення до себе, соціального саморозуміння та саморегуляції поведінки. Розуміння структури цих факторів є основою для психологічної підтримки особистісного розвитку дитини на всіх етапах її соціалізації.

Юнацький вік характеризується яскраво вираженою орієнтацією на майбутнє. У цей період відбувається глибока переоцінка особистих цінностей, можливе розчарування в авторитетних фігурах – друзях, батьках – а також формування нових ідеалів, які

нерозривно пов'язані з уявленням про себе в майбутньому [1]. Центральним процесом цього вікового етапу є побудова індивідом власного «Я-перспективного», тобто конструювання уявного образу себе, зорієнтованого на майбутнє. У структурі цього образу провідне місце займає визначення життєвого шляху, професійного самовизначення та осмислення особистої соціальної ролі.

Процес формування самосвідомості у ліцеїстів (майбутніх військових) в освітньому закладі з військово-професійним напрямом навчання і виховання пов'язаний із зміною емоційними психічних станів, переживанням криз самоідентичності та невпевненістю у власних можливостях. Водночас він відкриває можливості для становлення адекватної самооцінки, розвитку рефлексивного мислення та поглибленого саморозуміння [2]. Теоретичне й емпіричне вивчення динаміки цього процесу дозволяє виявити чинники, що визначають хід особистісного розвитку, а також розробити ефективні психолого-педагогічні засоби підтримки юнаків на шляху їх самореалізації та адаптації.

До чинників, що впливають на формування самосвідомості ліцеїстів (майбутніх військових), належать: інтеріоризація військових цінностей та норм поведінки; вплив освітнього середовища та соціально-психологічного клімату у військовому закладі; наявність позитивних моделей для наслідування; участь у спільній діяльності, що потребує відповідальності, дисципліни та співпраці; рівень сформованості самооцінки, рефлексії, здатності до самоспостереження; наявність установок на особистісне зростання та готовність до служби.

На етапі навчання у військовому ліцеї важливе значення має формування мілітарного самоприйняття для становлення особистості ліцеїста (майбутнього військового) [3]. Мілітарне самоприйняття забезпечить: усвідомлення обраного професійного шляху як внутрішньо прийнятого і значущого; позитивне ставлення до військової служби як до місії, що має глибоке моральне, національне й особистісне підґрунтя; формування стійкої мотивації до саморозвитку, дисципліни та відповідальності; підвищення емоційної стійкості до стресових умов та криз ідентичності.

Отже, у контексті освітнього закладу з військово-професійним напрямом навчання і виховання формування самосвідомості є не лише завданням індивідуального розвитку, а й необхідною умовою становлення особистості військовослужбовця як відповідального, морального та патріотично зорієнтованого фахівця [9, 10]. Основними чинниками формування самосвідомості майбутніх військовослужбовців є: військово-професійна мотивація, цінності та установки, інтеріоризація військових норм, вплив виховного середовища (викладачі, офіцери, бойові приклади), участь у груповій діяльності, здатність до рефлексії та самокритичності.

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяли участь 68 юнаків віком 16–17 років. Усі опитувані були з Київського військового ліцею імені Івана Богуна.

Методи. Опитування (Методика «Соціо-емоційна компетентність» (А. Шашенкова, 2023), методика «Шкала самооцінки Розенберга (RSES)», методика «Короткий п'яти-факторний опитувальник майндфулнес (ПОМ-15).»); анкетування [6; 13].

Результати. У всіх шести шкалах СЕК (С-ЕО, Су, Ск, С-ЕУ, СК, Се) зафіксовано переважаючого середнього рівня розвитку, що вказує на сформовану основу для розвитку емоційної культури та міжособистісних навичок. Найвищі середні значення спостерігаються за шкалами соціо-емоційна обізнаність (С-ЕО – 26,35) та самоусвідомлення (Су – 25,81), що виявляє добру обізнаність ліцеїстів у сфері міжособистісної комунікації, а також початкову здатність до рефлексії.

Водночас відносно нижчими залишаються середні бали за шкалами соціальне керування (СК – 23,57) та самоефективність (Се – 23,13), що зазначає потребу у цілеспрямованому

розвитку лідерських, організаційних та мотиваційних якостей. Ліцеїсти обох років навчання демонструють середній рівень розвитку соціо-емоційної компетентності, при цьому ліцеїсти 11 класу демонструють стабільну позитивну динаміку за всіма шкалами і це вказує на ефективність освітнього середовища з військово-професійним напрямом навчання і виховання в напрямку формування базових соціально-емоційних навичок. Найбільше зростання спостерігається у сферах самоконтролю, саморефлексії та орієнтації в емоційно-соціальному середовищі і це особливо важливо для майбутніх військових.

Усі показники СЕК мають вищі середні значення у ліцеїстів другого року навчання (11 клас), порівняно з ліцеїстами першого року (10 клас), що свідчить про поступове формування соціально-емоційних навичок у процесі навчання та соціалізації в освітньому середовищі з військово-професійним напрямом навчання і виховання. Найпомітніша динаміка відзначена за шкалами:

- Самокерування (з 23,44 до 25,88);
- Самоусвідомлення (з 25,15 до 26,47);
- Соціо-емоційне усвідомлення (з 24,76 до 26,68);
- Загальний рівень СЕК (з 144,26 до 154,24).

Це пов'язано як із зростанням психологічної зрілості, так і з адаптацією до вимог навчального середовища, де дисципліна, відповідальність, командна взаємодія є основними регуляторами поведінки.

З метою виявлення можливих відмінностей у рівні розвитку соціо-емоційної компетентності між ліцеїстами першого та другого року навчання було проведено порівняльний аналіз за допомогою t-критерію Ст'юдента. Аналіз охопив як загальний рівень СЕК, так і всі її шкали а саме: СЕО (соціо-емоційна обізнаність) ($t_{\text{емп.}} = -0.83452$), Су (самоусвідомлення) ($t_{\text{емп.}} = -1.24464$), Ск (самокерування) ($t_{\text{емп.}} = -1.74976$), СЕУ (соціо-емоційне усвідомлення) ($t_{\text{емп.}} = -1.9347$), СК (соціальне керування) ($t_{\text{емп.}} = -1.32928$), Се (самоефективність) ($t_{\text{емп.}} = -1.45581$).

Отримані емпіричні значення t не перевищують критичні значення на рівні значущості $\alpha = 0.05$, що свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей між групами. Це дає підстави стверджувати, що розвиток окремих соціо-емоційних якостей відбувається на подібному рівні незалежно від року навчання. Водночас, за інтегральним показником – загальним рівнем СЕК (ЗРС-ЕК) – спостерігається інша картина: $t_{\text{емп.}} = -2.88569 > t_{\text{критичне}}$ при $\alpha = 0.01$ (2.6524). Таким чином, відмінності між групами (ліцеїстів першого року навчання (10 клас) та другого року навчання (11 клас)) є статистично значущі на рівні $p \leq 0.01$.

Для уявлення та з метою порівняння самооцінки юнаків першого та другого року навчання розглянемо вертикальну гістограму (рис. 1). Гістограма демонструє розподіл рівнів самооцінки ліцеїстів 10 та 11 класу, що пройшли дослідження за шкалою Розенберга. Аналіз результатів дослідження показує наступне, що найбільша кількість ліцеїстів 11 класу мають рівень самооцінки в межах 19–25 балів, що відповідає високому або верхньому середньому рівню, а серед ліцеїстів 10 класу більшість мають рівень самооцінки в межах 16–22 балів, що відповідає нижньому або високому середньому рівню. Невелика кількість ліцеїстів має низький рівень самооцінки як серед юнаків першого, так і другого року навчання з інтервалом від 11 до 15.

Незначна кількість, 4 ліцеїста 10 класу та 5 ліцеїстів 11 класу, мають високий рівень самооцінки в межах від 27 до 30 та від 26 до 29 відповідно. Оскільки в даній вибірці середній рівень самооцінки – доміантний то, це свідчить про адекватне самосприйняття більшості ліцеїстів. Це говорить про сформовану впевненість у собі, але без ідеалізації. З метою виявлення можливих відмінностей між самооцінкою у ліцеїстів першого та другого

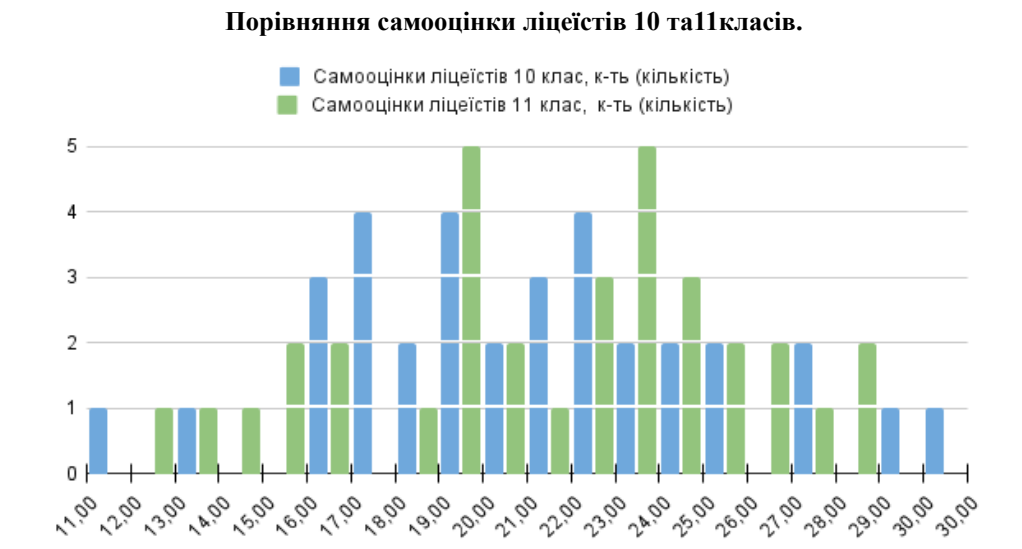


Рис. 1. Результати за методикою «Шкала Самооцінки Розенберга»

року навчання було проведено порівняльний аналіз за допомогою t-критерію Стюдента та U-критерій Манна-Уїтні. Отримані результати дослідження наступні:

- t-критерій Стюдента
 $t_{\text{емп.}} = -0.36589$
 $t_{\text{кр.}}$ при $p \leq 0.05 = 1.9966$, при $p \leq 0.01 = 2.6524$;
- U-критерій Манна-Уїтні
 $U_{\text{емп.}} = 530.0$
 $U_{\text{кр.}}$ при $p \leq 0.05 = 443.0$, при $p \leq 0.01 = 388.0$

Отже, відповідно результатам дослідження статистично значущих відмінностей у рівнях самооцінки між ліцеїстами 10 та 11 класів не виявлено як за t-критерію Стюдента так і за U-критерій Манна-Уїтн.

Заключним етапом є інтерпретація результатів за методикою «Короткий п’яти-факторний опитувальник майндфулнес (ПОМ-15)» (табл. 1)

Проведений аналіз встановив, що жодна з п’яти шкал майндфулнесу (спостереження, опис, усвідомлена дія, неосудливість, нереагування) не продемонструвала статистично

Таблиця 1

Порівняння майндфулнес-профілю ліцеїстів 10–11 класів		
Шкали	10 клас (середнє)	11 клас (середнє)
Спостереження	9,02	8,56
Опис	10,47	10,35
Усвідомлена дія	10,74	10,56
Неосудливість до внутрішнього досвіду	10,24	10,79
Нереагування	8,88	8,53

значущих відмінностей між учасниками 10-го та 11-го класів як за параметричним t-критерієм Стюдента, так і за непараметричним U-критерієм Манна–Уїтні. Отже, результати вказують на відносну стабільність майндфулнес-профілю у віці 16-17 років. Дослідження виявило кореляційний зв'язок між самооцінкою та соціо-емоційною компетентністю (СЕК) серед ліцеїстів загальної вибірки

Коефіцієнт кореляції Пірсона (r -Пірсона)

$r_{\text{емп.}} = 0.3478$ - позитивний кореляційний зв'язок середньої сили.

$r_{0.01} = 0.31036$; $r_{0.05} = 0.23866$

$r_{\text{емп.}} > r_{0.01}$ ($0.3478 > 0.31036$), тож зв'язок статистично значущий на рівні $p \leq 0.01$. Отже, чим вища самооцінка, тим вищий рівень соціо-емоційної компетентності. Тобто, впевненість у собі, позитивне самосприйняття сприяють кращому розумінню власних і чужих емоцій, ефективному самоконтролю, емпатії та соціальній взаємодії.

Аналіз за роками навчання виявив наступні результати: у ліцеїстів першого року навчання (10 клас) зв'язок між самооцінкою та СЕК виявився сильним і статистично значущим ($r_{\text{емп.}} = 0.51226$; $r_{0.01} = 0.43573$; $r_{0.05} = 0.33879$). Це свідчить, що в юнаків на ранньому етапі становлення самосвідомості впевненість у собі безпосередньо сприяє розвитку соціо-емоційної зрілості. Натомість у ліцеїстів другого року навчання (11 клас) статистично значущого зв'язку не виявлено ($r_{\text{емп.}} = 0.1481$; $r_{0.01} = 0.43573$; $r_{0.05} = 0.33879$).

Підвищення загального рівня СЕК є результатом поступового засвоєння норм військово-професійного навчання і виховання, розширення соціальних ролей, посилення відповідальності, а також включення в більш складну міжособистісну взаємодію, що також представлено і в дослідженнях О. А. Шашенкової [14]. Однак, при цьому деякі внутрішні компоненти залишаються стабільними, і їхній розвиток потребує спеціально організованого психологічного супроводу. Отже, більшість ліцеїстів першого року навчання мають стійку позитивну самооцінку, яка є добрим прогностичним чинником для подальшої особистісної зрілості. Разом з тим, наявність ліцеїстів з низькою самооцінкою вимагає цілеспрямованої психологічної підтримки. Результати дослідження демонструють тенденцію до підвищення самооцінки з роками навчання. У порівнянні з ліцеїстами 10 класу, старшокласники частіше демонструють вищий рівень впевненості в собі. Це наслідок адаптації до освітнього середовища з військово-професійним напрямом навчання і виховання, зростання соціального статусу в межах ліцею, досягнень у навчанні та самостійності у прийнятті рішень.

Тобто, в середньому обидві групи оцінюють себе подібним чином. Рівні самооцінки ліцеїстів 10 і 11 класів практично не відрізняються з точки зору статистики. Це свідчить про стабільність образу «Я» протягом двох років навчання у військовому ліцеї. Наявність середнього рівня самооцінки в обох групах говорить про адекватне самосприйняття, впевненість і здорове почуття власної цінності. Тобто, на завершальному етапі навчання фактори розвитку СЕК стають більш багатокомпонентними і вже не так прямо залежать тільки від самооцінки. Отже, на першому році навчання самооцінка є важливим детермінантом розвитку соціо-емоційної компетентності. Підтримка позитивного самосприйняття в 10 класі є важливою умовою емоційного та соціального розвитку юнаків. На другому році навчання (11 клас) самооцінка перестає бути єдиним або головним фактором впливу на розвиток СЕК.

Висновки. За допомогою методики «Соціо-емоційна компетентність» виявлено, що впродовж навчання спостерігається позитивна динаміка розвитку соціо-емоційної компетентності, самокерування, саморефлексії та соціальної адаптації, особливо у ліцеїстів другого року навчання. Разом із цим, результати дослідження підкреслюють наявність певних викликів: наявність частини юнаків із менш сформованим перспективним баченням, проявами емоційної тривожності чи невпевненості у власних силах.

Результати дослідження за опитувальником майндфулнес (ПОМ-15) показали відносну стабільність майндфулнес-профілю серед ліцеїстів обох років навчання. Найбільш розвиненими сферами є опис власного досвіду та неосудливість до внутрішніх переживань. Водночас у старшокласників не спостерігається істотного зростання рівня усвідомленості, що вказує на необхідність створення нових стимулюючих умов для розвитку цієї якості.

Кореляційний аналіз показав статистично значущий позитивний зв'язок між рівнем самооцінки та рівнем соціо-емоційної компетентності в загальній вибірці ліцеїстів та особливо у ліцеїстів першого року навчання, що підкреслює важливість підтримки позитивного самосприйняття для розвитку емоційної зрілості. Водночас, прямого кореляційного зв'язку між сформованістю образу «Я» та рівнем самооцінки або SEK виявлено не було, що вказує на автономність розвитку Я-концепції в специфічних умовах освітнього середовища з військово-професійним напрямом навчання і виховання.

Список використаної літератури

1. Бацилєва О. В., Гресько І. М. Позитивна Я-концепція як ресурс психологічного здоров'я особистості. *Психологічний часопис*, 2019. № 11, вип. 5, С. 73–89. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11>
2. Бахтіярова Х. Ш., Арістова А. В., Волобуєва С. В. Інноваційні технології навчання: навч. посіб. Київ: НТУ. 2017. 172 с.
3. Гресько І. М. Ясність Я-концепції як чинник гармонійної особистості. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічних наук, вип. 10, 2021 С. 39–45.
4. Живоглядів Ю., Денисова А. Психологічні особливості професійної самосвідомості військових психологів. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2022 № 4 (68), С. 115–122.
5. Журавльова Л. М., Колісник І. І. Технології самопізнання особистості. Київ: Слово, 2018. С. 42– 50
6. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України: методичний посібник. / Кокун, О. М., Мороз, В. М., Лозінська, Н. С., Пішко, І. О. Київ: Видавничий дім «Освіта України», ФОП Маслаков Руслан Олексійович. 2021. 74 с.
7. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП. 2000 256 с.
8. Навчальний посібник для проведення занять з національно-патріотичної підготовки відповідно до програми базової загальновійськової підготовки (для підготовки мобілізаційних ресурсів) / О. Скрябін, К. Халіманенко, І. Євсєєв та ін. ; за заг. ред. В. Мороза. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2024. 125 с.
9. Пантюхов Б. О. Патріотичне виховання курсантів військових закладів вищої освіти в умовах позааудиторної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Педагогічні науки, 2018. № 155, С. 280–284.
10. Петренко Л., Піддубний Р. Вітчизняний досвід національно-патріотичного виховання у військовій сфері кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Українська професійна освіта*, 2024. № 15, С. 84–91.
11. Продан О. О. Розгляд психологічних чинників, які впливають на самоусвідомлення сучасної молоді. *Проблеми сучасної психології*, 2013. вип. 20, С. 112–118.
12. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: теоретико-методологічний підхід. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
13. Шашенкова А. Апробація опитувальника «Соціо-емоційна компетентність». *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2023. № 1 (68). С. 386–401.
14. Шашенкова, А. О., Щербаківа, О. О. Особливості саморегуляції майбутніх офіцерів на різних курсах навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія, 2023. № 2. С. 54–58.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-CONSCIOUSNESS OF FUTURE MILITARY

Kateryna Miliutina

*Academy of Labor, Social Relations and Tourism,
Ring Road St., 3-A, Kyiv, Ukraine, 03187
e-mail: katerinamilutina1963@gmail.com*

Liudmila Beheza

*Academy of Labor, Social Relations and Tourism,
Ring Road St., 3-A, Kyiv, Ukraine, 03187
e-mail: l_beheza@ukr.net*

Oksana Heorgadze

*Kyiv Military Lyceum named after Ivan Bohun,
Lesi Ukrainka Boulevard, 25, Kyiv, Ukraine, 01133
e-mail: oksana.georgadze80@gmail.com*

The article determines that in the formation of personality, the formation of self-awareness becomes relevant, which is due to certain factors that must be taken into account in the organization of the educational and developmental environment of the child. The self-awareness of young men is formed in the process of constant interaction between internal mental processes and socio-contextual influences that determine the development of cognitive structures of the "I", emotional attitude towards oneself, social self-understanding and self-regulation of behavior.

The main factors in the formation of self-awareness of future servicemen are: military-professional motivation, values and attitudes, internalization of military norms, the influence of the educational environment (teachers, officers, combat examples), participation in group activities, the ability to reflect and self-criticize. For the empirical study of the psychological features of self-awareness of future military personnel, the following methods were used: "Socio-emotional competence" (A. Shashenkova, 2023), "Rosenberg Self-Esteem Scale (RSES)", "Short Five-Factor Mindfulness Questionnaire (POM-15)"; questionnaire [6; 13].

It was established that an increase in the general level of SEC is the result of the gradual assimilation of the norms of military-professional training and education, the expansion of social roles, and increased responsibility. The vast majority of first-year high school students have a stable positive self-esteem, which is a good prognostic factor for further personal maturity. The presence of low self-esteem in high school students requires psychological support. The results of the study demonstrate a tendency to increase self-esteem with years of study.

The levels of self-esteem of 10th and 11th grade high school students practically do not differ according to the results of statistics, which indicates stability of the self-image during two years of study at a military lyceum. The presence of an average level of self-esteem in groups demonstrates adequate self-perception, confidence and a healthy sense of self-worth.

The use of correlation analysis allowed us to determine a statistically significant positive relationship between the level of self-esteem and the level of socio-emotional competence in the general sample of lyceum students and in lyceum students of the first year of study, which emphasizes the importance of maintaining a positive self-perception for the development of emotional maturity. At the same time, a direct correlation between the formation of the self-image and the level of self-esteem or SEC was not found, which indicates the autonomy of the development of the self-concept in the specific conditions of the educational environment with a military-professional direction of training and education.

Key words: personality, social adaptation, self-awareness, socio-emotional competence, self-esteem, self-management, self-reflection, future military personnel, military personnel.